

„neodmieta boha, ale vyjadruje iba nesúhlas s kreacionizmom“ (s. 232), tým, že „celá podstata »ateistického existencializmu« sa koniec koncov redukuje na antiprovidencializmus“ (s. 235), že „pre Sartrov postoj nie je charakteristický ateizmus, ani radikálne odmietnutie boha...“, ale nepretržitý boj proti bohu ako nejakému skutočnému nepriateľovi“ (s. 235) a pod. Zdá sa, že práve tieto, ale aj ďalšie stránky Sartrovho učenia vedú k tomu, že je skôr správne vyjadriť hodnotenie jeho filozofie ako antiteistickej a nielen dávať „ateizmus“ Sartra do úvodzoviek. Aj táto kapitola recenzovanej knihy k tomu prináša dostatok argumentov. Autorov záver je taký, že Sartre ateizmus skôr kompromituje a že jeho „bohoborectvo“, aj keď „zviklalo niektoré kresťanské dogmy, vzhľadom na to, že je preniknuté teologickými motívmi, absolútne nenarušilo podstatné intencie náboženského myslenia a zamerania“. (s. 245)

Tretia časť knihy je venovaná ná-

božskej filozofii 20. stor., osobitne neotomizmu a teilhardizmu. No okrem toho obsahuje rozbor otázok vzťahu „prírodzenej teológie“ a filozofie, tendencií súčasnej filozofickej apologetiky náboženskej viery, charakteristiky miesta antropologizmu v súčasnom náboženskom modernizme a cenné informácie o tendenciách rozvoja náboženských novotvarov v súčasnom buržoáznom svete — „pop-kresťanstvo vo vzťahu k hnutiu hippies“. Logickým záverom práce je charakteristika súčasného nábožensko-filozofického synkretizmu ako tendencie založenej na prepojení súčasnej modernizovanej teológie a súčasného idealizmu. Je to tendencia typická pre krízu súčasného buržoázneho myslenia.

Skutočne možno len privítať tento edičný čin ako obohatenie filozofickej literatúry u nás a ako príspevok k výraznejšiemu rozvíjaniu ateistického rozmeru svetonázorovej funkcie marxisticko-leninskej filozofie.

Magda Splítková

VÝZNAMNÝ PRÍSPEVOK K ANALÝZE EXISTENCIÁLNEJ ANTROPOLÓGIE

L. I. FILIPPOV: Filosofskaja antropologija Jeana Paula Sartra, Moskva 1977, 287 s.

Existencializmus už pred viac ako desaťročím nielenže postupne stratil vedúce postavenie v rámci súčasnej idealistickej antropológie, ale de facto prestal existovať ako samostatný prúd. Príčin je viac a sú vcelku známe: vyhrotený individualizmus, krajný subjektivismus a iracionalizmus, abstraktné chápanie človeka, pesimistický svetonázor...

Proti existencializmu vystúpili jeho odporcovia a kritici nielen z radov scientisticky orientovaných smerov súčasnej buržoáznej filozofie, ale aj sami predstavitelia antropologizmu.

Napriek tomu ostáva skutočnosťou, že

mnohé idey „filozofie existencie“ sú naďalej oživované a aktualizované tak v rámci buržoáznej filozofie ako aj ideológie. Napr. Sartrovo hlavné predvojnové dielo Bytie a ničota, ale predovšetkým jeho povojnová Kritika dialektického rozumu, ktorou ohlasoval svoj „príklon“ k marxizmu, sa stala jedným z teoretických zdrojov „kritickej teórie“ frankfurtskej školy; Sartre spolu s Camusom ovplyvnili hnutie „nových ľavých“ atď.

To je podľa nášho názoru dostatočný argument pre to, aby marxisticko-leninská analýza a kritika existencializmu nebola predčasne ukončená,

a to tým skôr, že v ňom možno nájsť pozitívne momenty a podnety pri rozpracúvaní niektorých otázok zložitej problematiky človeka v rámci samého marxizmu.

Jednou z posledných marxistických prác, venovaných existencializmu, je analytiko-kritická štúdia sovietskeho filozofa L. I. Filippova *Filosofskaja antropologija* Jeana Paula Sartra. Význam a závažnosť tejto práce tkvie v tom, že je vlastne prvou a pritom zasvätenou marxistickou sondou do psychologického jadra Sartrovho existencializmu. Autor sa usiluje odhaliť psychologické zázemie Sartrovej koncepcie človeka a slobody a z tohto aspektu poukázať na podstatu jeho subjektívneho idealizmu a nemožnosť jeho zblíženia s marxizmom.

Úvod práce predstavuje analýza vplyvu fenomenológie Husserla na Sartrovu antropológiu. S týmto východiskom sa síce možno stretnúť vo väčších serióznych rozboroch Sartrovho učenia, ale v kontexte recenzovanej práce ho nemožno brať ako opakované známeho či povedaného. Autor totiž ukazuje, ako Sartre využil antipsychologizmus Husserla pre konštituovanie vlastnej filozofie subjektivity a jej ontologického fundamentu: fenomenologickej interpretácie vedomia. Zároveň má na zreteli Sartrov boj tak proti „substancialistickým pozostatkom“ heglovskej filozofie, ako aj proti príliš vratkým a neudržateľným výsledkom Husserlovej fenomenologickej redukcie.

Sartre totiž kritizoval Husserla za to, že odtrhol vedomie od vonkajšej reality, ktorá takto ostala mimo zorného poľa filozofa. Sám sa, naopak, usiloval nájsť spôsob zjednotenia vedomia a bytia, a k tomu mu mal pomôcť husserlovský princíp intencionality vedomia. Ako konštatuje autor: „...postavenie vedomia do bezprostrednej konfrontácie s bytím, bez

akýchkoľvek kultúrnych inšancií [a tými môžu byť aj vrodené idey Descarta a apriórne rozumové kategórie Kanta] naraz udeľuje vedomiu ten „existenciálny rozmer“, ktorý chýbal husserlovskému transcendentálnemu subjektu.“ (s. 23)

Autor pohotovo odhaľuje dôsledky existencialistickej modifikácie fenomenológie. Ako uvádza, špecifikom Sartrovho variantu existencializmu bolo odstránenie akýchkoľvek substanciálnych určení vedomia; tým vlastne Sartre tematizoval rozkol medzi jedinečným a všeobecným a položil základ svojho taraktovania ľudskej subjektivity: ako existencie bez podstaty, ktorej fundamentom je absolútna sloboda.

Vlastná práca je rozdelená na tri kapitoly: 1 Fenomenologická psychológia ako antropológia, 2 Fenomenologická ontológia ako antropológia, 3 Filozofia dejín ako antropológia.

Sartrova psychológia predstáv je podriadená základnému ontologickému dualizmu bytia osebe a bytia pre seba. Ako konštatuje autor, predmetom fenomenologickej psychológie predstáv je špecifikum vzťahu spontánneho vedomia (ako predstavujúceho si) a jeho korelátu — sveta (ako predstavovaného). Dôležitý v tomto kontexte je autorov výsledok o zámene poznávacieho vzťahu subjektu a objektu existenciálnym vzťahom. V tejto súvislosti skúma autor Sartrovu kritiku niektorých predhusserlovských koncepcií predstáv, ako aj jeho revidovanie koncepcie samého Husserla v duchu radikálneho rozkolu medzi vedomím a predstavou.

Zvláštnu pozornosť venuje analýze existenciálnej psychológie emócií (na podklade Sartrovej práce *Náčrt teórie emócií*), pretože oblasť emocionálneho správania, emocionálneho života individua vystupuje v existencializme ako predmet špeciálneho bádania.

Sartrovu psychológiu emócií charakterizuje antisubstancializmus (nemožnosť a priori vymedziť objekt svojho skúmania), ktorým sa stavia do opozície empirickej psychológii. Sartre sa chce vyhnúť nebezpečenstvu objektivizácie existencie, preto ju vymedzuje — v intenciách Heideggera — ako súhrn možností. Od Husserla prijíma tézu, že existovať — pre vedomie — znamená javiť sa. Len v tejto podobe je existencia postihnuteľná. „Tak sa vo filozofii vedomia, súčasťou ktorej je fenomenologická psychológia emócií, črtá rozpracovanie existencialistickej koncepcie fenoménu, ktorá neskôr, s niektorými zmenami, tvorí základ ontológie vedomia.“ [s. 78]

Autor poukazuje zároveň na to, akú úlohu zohráva v psychológii emócií stretnutie Sartra s Freudom a ako naznačuje celú psychoanalytickú líniu vo fenomenologickej ontológii.

V druhej kapitole autor podrobne skúma sartrovské bytie pre seba (vedomie) a jeho vzťah k bytíu osebe, pričom ukazuje, akým spôsobom rozvíja Sartre už na pôde ontológie základnú tému svojej antropológie — tému slobody. Z metodologického hľadiska sa autor sústreďuje na analýzu úlohy „ničoty“, aby tak objasnil, aké psychologické charakteristiky vedomia Sartre ontologizuje t. j. prevracia ich na prejavy bytia (ako spôsob existencie vedomia), a ako koncepcia vedomia, stotožňovaného vo svojom východisku s ničotou, zakladá indeterministické chápanie slobody.

Sovietsky filozof zároveň naznačuje závažné dôsledky uvedených problémov pre Sartrovu antropológiu: predovšetkým pokiaľ ide o chápanie ľudskej činnosti a z toho vyplývajúcej možnosti človeka zasahovať do vonkajšej skutočnosti.

Sartre chápe ľudskú činnosť ako permanentnú neantizáciu (ničovanie, popieranie), čo podľa autora neuverí-

telne zužuje oblasť činnosti „sartrovského“ človeka a vyvádza ho za hranice akéhokoľvek vytvárania predmetnosti: či už ako vedenia, ako to bolo vo veľkých idealistických filozofických systémoch minulosti, alebo ako materiálnej výroby v marxistickom učení o človeku. [s. 111]

Pokiaľ ide o postavenie „sartrovského“ človeka vo svete, autor správne vystihuje jeho paradoxnosť. Svet materiálnej a duchovnej kultúry, ktorý individuum obklopuje, predstavuje preňho len sumu vonkajších okolností, je to svet „hotových vecí“, vytvorených druhými, kde individuum má možnosť zaujať určitý postoj, vypracovať si určitú pozíciu správania sa. Sám však nevystupuje ako jeho tvorca.

Takisto spoločnosť nie je pre „sartrovské“ individuum sférou realizácie jeho záujmov a potrieb: druhí sú len prekážkou, hrozbou proti slobode individua. V tomto bode sa podľa autora najevidentnejšie prejavuje ohraničenosť antropologického prístupu Sartra k učeniu o svete, ako ho rozvíja vo svojej ontológii.

V tretej kapitole analyzuje autor Sartrove názory z obdobia poslednej fázy jeho teoretickej evolúcie, t. j. z obdobia tzv. príklonu k marxizmu (na podklade práce Kritika dialektického rozumu). Poukazuje predovšetkým na Sartrovo úsilie akceptovať historický materializmus, avšak s istým prepracovaním v duchu existencializmu. Rezultátom malo byť skúmanie individuálnej činnosti subjektu v rámci sociálneho mechanizmu.

Hneď na začiatku autor správne upozorňuje na Sartrovu vernosť koncepcii fenomenologickej ontológie: individuum síce už nevystupuje ako absolútne izolované od spoločnosti a spoločenskej praxe, no napriek tomu ostáva východiskom všetkých skúmaní. Sartre teda v podstate neprekraču-

je rámec predchádzajúceho antropológického prístupu a neprekonáva pôvodne nastolený rozkol medzi individuálnou existenciou (ktorej koreň je iracionálny) a nejakými nadindividuálnymi rozmermi ľudského sveta. Usiluje sa previesť na pôdu existencializmu niektoré kategórie historického materializmu (prax, spôsob výroby, triedy) — zároveň však hľadá akýsi sprostredkujúci činiteľ pre ich zjednotenie s individuálnym vedomím. Pri tom si pomáha — ako ukazuje autor — prostriedkami, vypracovanými buržoáznou vedou XX. storočia, predovšetkým mikrosociológiou a psychoanalýzou. Na tomto základe však Sartrovo úsilie konštruovať v rámci historického materializmu štruktúrálne a historickú antropológiu vychádza naprázdno.

Ucelený pohľad na Sartrovo antro-

pológiu dopĺňa autor osobitnou prílohou *Estetické názory Sartra a literárna koncepcia ako forma antropológie*.

Celkove treba hodnotiť prácu L. I. Filippova ako významný a podnetný čin, jednak z hľadiska novosti pohľadu na v marxistickej filozofickej literatúre pomerne obsiahle spracované tému, jednak z hľadiska jeho úsilia o skutočne serióznú, hlbokú a fundovanú analýzu, ktorá ukazuje tak neudržateľnosť Sartrovej koncepcie človeka a slobody, ako aj nemožnosť jej včlenenia do marxizmu. Práca predstavuje závažný príspevok (a z metodologického hľadiska aj istý návod) v rámci boja marxisticko-leninskej filozofie proti rozličným odrodám súčasnej idealistickej antropológie.

Dagmar Smreková

O NEVYHNUTNOSTI A NÁHODE

PILIPENKO, N. V.: *Dialektika neobchodimosti i slučajnosti*. Izd. „Mysl“, Moskva 1980, 263 s.

Rozpracovávaníu kategoriálneho systému sa venuje v súčasnej marxisticko-leninskej filozofii systematická pozornosť. Príspevok k analýze dvojice polárnych kategórií nevyhnutnosti a náhody predstavuje i najnovšia práca N. V. Pilipenka, ktorá je pokusom o syntetizujúci pohľad na dané kategórie.

Problém nevyhnutnosti a náhody, resp. ich vzájomného vzťahu patrí k tradičným okruhom, ktoré oddávna priťahovali k sebe myseľ filozofov i špeciálnych vedcov, aktuálnym sa v zvýšenej miere stáva však práve v súčasnosti, a to nielen v súvislosti s intenzívnym rozvojom vied, ale i s významom, ktorý nadobúda v súvislostiach s potrebami a úlohami spoločenskej praxe. Možno povedať, že

v jednote týchto dvoch aspektov koncipoval aj autor svoju knihu „Dialektika nevyhnutnosti a náhody“. Tvorí ju šesť kapitol, v ktorých sa pristupuje z rôznych zorných uhlov k skúmanej problematike. Prvá, úvodná časť je venovaná relatívne podrobnému rozboru vzniku a rozvoju predstáv o nevyhnutnosti a náhode, ako tieto prebiehali v histórii filozofie, pričom autor sa pozastavuje najmä pri koncepcii antického atomizmu a pri filozofii Platóna a Aristotela. V novovekej filozofii sú to postavy Descartesa, Bacona, Spinozu, ďalej predstavitelia francúzskeho materializmu a anglického subjektívneho idealizmu, a napokon najvýznamnejšie osobnosti nemeckej klasickej filozofie. Akúsi prechodnú časť medzi historickým prehľadom možných